

ELS LLOCS DE LA BATALLA DE L'EBRE, 100 ANYS DESPRÉS

EDMON CASTELL, LLUÍS FALCÓ

Més enllà dels fets presents, els autors teoritzen sobre la situació futura del patrimoni conservat dels llocs de la Batalla de l'Ebre. Entre els seus postulats hi ha l'advertència del perill que comporta la creació de centrals eòliques perquè implica la destrucció del paisatge i dels escenaris històrics, alhora que proposen una estratègia global per posar-hi remei.

El 2038, cent anys després, la Batalla de l'Ebre continua sent un *lloc estrany*. Una vegada més, el centèsim aniversari ha servit perquè les disciplines que estudien el passat recordin aquest fet històric en llibres, documentals o exposicions... Amb tot, el camp de batalla on va tenir lloc aquest esdeveniment continua invisible i incomprensible, sense que ningú hagi fet un tractament ordenat –històric i museològic– de tots aquests llocs de la memòria per transformar-los en un espai d'interpretació de la història d'Eropa del segle passat.

Per desgràcia, aquest tractament ningú no el pot fer a hores d'ara perquè els llocs de la Batalla de l'Ebre van desaparèixer a principis del segle XXI. Aquesta destrucció va ser un dels resultats del procés de transformació del món rural català. Fins aquell moment, la preservació dels camps de batalla havia estat intrínsecament associada amb el manteniment dels usos tradicionals del sòl, bàsicament agrícoles i forestals. L'any 2000 els valors paisatgístics d'aquesta zona es mantenien semblants als de l'any 1938, tot i que les restes arqueològiques de la batalla s'anaven degradant a poc a poc a conseqüència d'un procés d'erosió sostingut.

La destrucció definitiva de la integritat dels espais històrics de la Batalla de l'Ebre es va produir a principis d'aquest segle amb la instal·lació indiscriminada de centrals eòliques a les comarques del sud de Catalunya. En molt pocs anys, van omplir d'aerogeneradors gegants totes les carenes de les muntanyes... fins i tot se'n van instal·lar al cor mateix dels escenaris de la batalla, les serres de Pàndols i Cavalls. No va ser suficient que tots aquests paisatges estiguessin inclo-

sos dins una figura jurídica de protecció coneguda com EIN –Espais d'Interès Natural–. En aquells temps, la tecnologia eòlica no estava suficientment desenvolupada i els promotors d'aquesta energia alternativa asseguraven que les carenes eren el lloc més adequat per generar electricitat amb una alta rendibilitat econòmica. Aquest desplegament massiu de centrals eòliques va comportar un deteriorament progressiu i irreversible del patrimoni cultural i natural ja que, tot i que l'impacte visual dels aerogeneradors de més de 70 m. d'alçada podia considerar-se subjectiu –i conseqüentment, menyspreable–, la implantació de les centrals eòliques en els punts més elevats i inacessibles de les muntanyes feia necessari obrir rases de molts quilòmetres, accessos per a vehicles de gran tonatge, línies elèctriques d'evacuació de l'electricitat, subcentrals de distribució de l'energia... Malgrat que es va donar una resistència de la societat civil davant la destrucció de tots aquests paisatges,¹ aquesta lluita cívica va acabar sent silenciada per la pressió de les multinacionals elèctriques i les actituds mafioses de cercles propers al poder. L'*aquí i ara* va fer perdre el seny i la visió de futur dels responsables polítics locals. En aquest context, les institucions de gestió del patrimoni natural i cultural més directament vinculades amb la protecció dels valors paisatgístics i amb l'estudi i difusió de la història de Catalunya no van considerar la necessitat de desenvolupar una planificació integral al voltant dels llocs de la Batalla de l'Ebre com a paisatges històrics que calia preservar per a la societat del segle XXI.

Era evident que el canvi d'un ús agrícola a un altre d'industrial malbarataria d'una

manera irreparable qualsevol possibilitat d'aprofitament patrimonial dels escenaris de la guerra. Aquest fet exigia per si mateix buscar un acord entre comunitats locals, entitats conservacionistes, governs locals... però es va acabar optant per la política de fets consumats, menystenint qualsevol tractament territorial d'ètica preservació i interpretació del camp de la Batalla de l'Ebre que fos compatible amb l'energia eòlica. Aquest nou *statu quo* va dur a perdre els llocs de la batalla per sempre. Abans que aquesta destrucció es fes efectiva, el camp de la Batalla de l'Ebre continuava sent suficientment significatiu en si mateix com per considerar-lo un actiu molt important de desenvolupament de les comarques de l'Ebre. Si s'haguessin aprofitat com a recurs, els actius patrimonials relacionats amb la Batalla de l'Ebre s'haurien inscrit en una àrea de la indústria del lleure vinculada a un nou tipus de turisme patrimonial emergent des de finals del segle passat. Tot i que era evident que aquests escenaris requerien un reconeixement especial i una assistència tècnica important, mai no es va procurar dotar-los de mecanismes de planificació i gestió per tal d'assegurar una preservació efectiva dels llocs de la batalla. Per aconseguir un desenvolupament patrimonial hauria estat imprescindible que les institucions de planificació del territori s'haguessin coordinat per dissenyar i impulsar una estratègia global per al conjunt dels espais històrics, a través de tres nivells d'intervenció:

– Una *documentació exhaustiva* per conèixer els recursos arqueològics existents mitjançant sistemes d'informació tecnològicament eficients per conèixer-ne en temps real l'estat i els riscos per a la integritat física.



Els autors de l'article apunten les centrals eòliques com un dels responsables del deteriorament del patrimoni cultural i natural. Foto: © J. Abelló.

– Una *política preservacionista* activa per garantir la integritat històrica dels camps de batalla a través de normes legals i incentius per mantenir la continuïtat d'usos agrícoles i forestals. La preservació era vital, ja que sense una protecció adequada, les fonts històriques van desapareixent i el valor potencial per a la interpretació i la visita es perd gradualment.

– Una *museïtzació comprensiva* per accedir de manera ordenada als referents patrimonials *in situ* –i en conseqüència, al coneixement del passat– a partir d'elements, pautes i infraestructures museològiques dissenyades amb criteris didàctics. Per tal d'incrementar la visita i l'apreciació pública d'aquests llocs, era imprescindible millorar les infraestructures i els materials disponibles de manera continuada per facilitar la interpretació dels visitants. Avui dia, milers de persones visiten els camps de batalla tot i l'absència de facilitats interpretatives. Aquest flux, petit però constant, de visites d'historiadors, afeccionats, gent desitjosa de conèixer un esdeveniment històric on hi va participar un antic familiar, etc., hauria de garantir que les fonts històriques es trobessin en bones condicions. Quan aquests recursos es degraden i es converteixen en altres usos, la visita deixa de tenir lloc. Per una altra banda, és evident que l'adequació de facilitats, senyalització i accés públic, la disposició de materials interpretatius i la unificació d'estratègies de mercat per als

recursos dels camps de batalla incrementen el poder d'atracció d'aquests llocs i els proveeixen de més incentius econòmics per a la preservació i interpretació del territori. El manteniment de la integritat dels camps de batalla representa a mig termini un estímul molt potent per al desenvolupament local.

D'exemples de gestió de paisatges culturals considerats ordinaris en podem trobar tant a Europa com Amèrica, o fins i tot a àrees tan llunyanes com Sud-àfrica o Austràlia...

A finals del segle passat encara era possible copsar, tot i que de manera desordenada, el camp de batalla de l'Ebre com una resta tangible d'un passat molt significatiu. Convenientment adequat, hauria esdevingut un *territori de memòria*² on la gent hauria pogut fer una lectura global no només de la guerra d'Espanya (1936-1939) i de la lluita antifranquista a Catalunya, sinó també de la resistència antifeixista que va animar el món sencer durant els anys trenta del segle passat.

Avui, trobar i comprendre els camps de batalla de l'Ebre és una tasca molt difícil per als visitants per la manca d'elements interpretatius sobre els mateixos escenaris dels combats. En aquest estat, res no crea un desencís més gran per a un turista patrimonial que cercar un lloc i trobar que aquest ha canviat significativament fins arribar a esdevenir irreconeixible. Aquesta mena de visitant marxarà

de seguida a algun altre lloc buscant una cosa més *autèntica*.

Cent anys després, a molta gent ens dol que aquests llocs de la memòria s'hagin perdut per sempre. Així, tothom coincideix a assenyalar que, tenint en compte la importància dels recursos i possibilitats, hauria d'haver-se cercat el màxim de consens i suport per part dels governs i comunitats locals, grups conservacionistes, i institucions de recerca i de planificació territorial, per tal d'aconseguir uns acords adequats i sòlids... i, d'aquesta manera, impulsar la museïtzació dels espais històrics de la Batalla de l'Ebre. Com que això no va ser possible, avui –el 2038– en lloc de lamentar-nos, hauríem de ser capaços d'entendre què va abocar aquella gent a malbaratar els seus propis recursos de desenvolupament. Al cap i a la fi, tots sabem que «el passat és un país estrany, allí les coses es fan d'una altra manera».³

NOTES

1. CASTELL, E.; FALCÓ, L.: «Robin Hood a l'Ebre», *L'Avenç*, núm. 247, maig 2000.

2. MAYAYO, A.: «La Catalunya rural: el territori de la memòria», *L'Avenç*, núm. 246, abril 2000.

3. LOWENTHAL, D.: *El pasado es un país extraño*, Ediciones Akal, Madrid, 1998, p. 6.

Edmon Castell, Lluís Falcó

Geògrafs de WEB-E38 (Workshops on European Battlefields-Ebre 1938)
Universitat de Barcelona